

Kontakt

Lögens kvarn, Lysekil
Per Olof Larsson 0523-66 03 17

Utsädesproduktion
Hans-Ola Olsson 070-20 80 180

Hushållningssällskapet Väst
Lars Olrog 070- 648 60 86
Cecilia Corin 0521- 72 55 61
Sara Roland 0521- 72 55 26

Källor

Litteratur

Det Svenska Jordbrukets Historia (4 band, Natur och Kultur)
Skörden genom tiderna, Karl Mattisson
Bohuslän - ett gränslands historia Carl Cullberg
Det Bohusländska landskapet, Kjerstin Cullberg
Agrarhistorisk landskapsöversikt Länsstyrelsen Västra Götaland

Skrifter

Randlövsmosaiker i Bohuslän - Natur att vårda
Agrarhistorisk landskapsanalys över Göteborg och Bohuslän
& *Växtmakrofossilanalys av jordprover från Tanum RAÄ1856*,
Bohusläns museum

Text och bild, där inget annat anges:
Sara Roland Hushållningssällskapet, 2008

Projektet finansieras bland annat av
Prytz donationsfond

Spannmålsodling i Bohuslän och Dalsland

- ett historiskt perspektiv

Odling i Bohuslän och Dalsland

Jordbruket i området

Bohuslän och Dalsland har en mångtusenårig odlingshistoria. Bohuslän och stora delar av Dalsland utgörs av blandad skogsbygd medan södra Dalsland karakteriseras av slätter såsom Dalboslätten och trakterna kring Högsäter. De rikaste odlingsmarkerna finns idag i de leriga dalgångarna men innan järnplogens införande var den bästa åkermarken på de sandiga sluttningarna. Skogsmarkerna breder ut sig över berg och fjäll och de Bohusländska gårdarna ligger i flera fall på samma platser som man bosatte sig på under yngre järnålder.

Topografin i Bohuslän gör det svårt att bedriva stora rationella jordbruk och mycket tack vare - eller på grund av - bergen så har det Bohusländska jordbruket varit relativt småskaligt även in i modern tid. I Bohuslän har ensådet dominerat långt fram i tiden. Då odlades samma åker varje år utan att den fick vila. Detta pågick tills jorden var helt utarmad och sattes i ofrivillig träda. I Dalsland däremot har det varit större variation på trädessystemet. I vissa delar av landskapet har det bedrivits två- och tresåde, vilket ger jorden god tid för återhämtning. Även fyr-, fem- och till och med sexträda var vanligt, vilket nästan motsvarar ensådesystemet med bara en bråkdel i träda. I andra trakter i Västsverige var det vanligare med tresåde där jorden fick vila vart tredje år.

Bönder har historiskt sett ofta varit mångsysslare och haft andra näringar vid sidan av jordbruket som t ex snickeri, skogsbruk eller fiske. Utmed Vänerkusten har sjön varit betydande och det maritimas betydelse märks ännu mer i Bohuslän. Havet har alltid spelat en stor roll för Bohusbönderna och varit en avgörande näring.

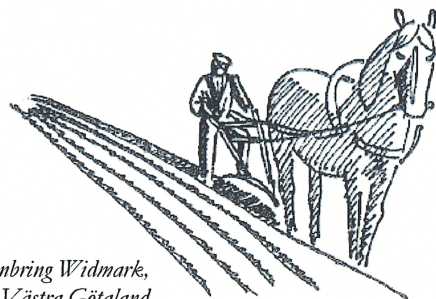

Illustration: Marie Odenbring Widmark,
Regionmuseum Västra Götaland

”...men mellan dessa kala urtidsskullar är bördig jord och gammalt bondeland.”

Evert Taube, *Inbjudan till Bohuslän* 1943

Spannmålsbod från 1930-talet, Strömstad

Jordbruket i Dalsland präglades länge av boskapsskötsel men under slutet av 1700-talet fick spannmålsodlingen ett uppsving med omfattande nyodling.

Jordbruket i stort genomgick en stor förändring från och med mitten av 1700-talet och är fortfarande under ständig omvandling. Perioden 1750 - 1870 brukar kallas för ”den agrara revolutionen”. Under denna period genomfördes skiftena då byarna sprängdes och det blev ensamgårdar. Mycket teknisk utveckling skedde också och en början till mekanisering av jordbruket. Många leriga slättbygder odlades upp och är idag de bördigaste områden. Tack vare täckdikningen som gjorde att förut obrukbara marker kunde odlas präglas området runt Dalboslätten än i idag av jordbruk och livsmedelsindustri.

Tröska mitt i skörden utmed väg E45 i Dalsland

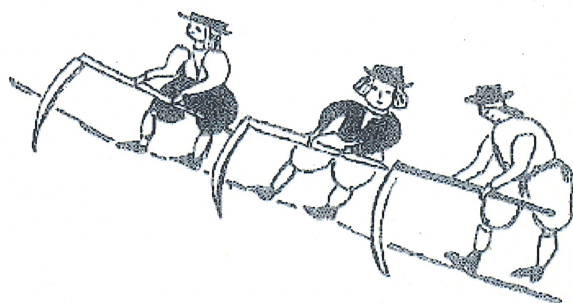
Förhistoria till nutid

Arkeologerna berättar

Vid en arkeologisk utgrävning i Tanum har arkeologer från Bohusläns museum nyligen funnit spår av brödvete från järnåldern, alltså 2000 år gamla. Denna typ av fynd är ganska ovanliga då fröer och korn ofta förstörts av tidens tand.

En boplats från äldre järnåldern har grävts ut, boplatsen låg längst in i en havsvik. Nedgrävt i någon som kan ha varit en grav fann arkeologerna tre kärnor av skalkorn, ett av brödvete samt tre obestämbara sädeskorn. Man hittade även rester av korn som var det vanligaste sädeslaget vid den tiden. Fynden tyder på att man vid denna plats har hanterat spannmål och att det troligtvis även har odlats invid boplatsen. Vid utgrävningen fann man också åkerogräs som förstärker teorin om odling och som dessutom indikerar att åkern varit gödslad. På platsen fanns det dessutom rester av en ugn för matlagning.

Gravfält är en viktig källa för att fastställa hur jordbruket sett ut i landskapet under förhistorisk tid. Genom spår av sädeskorn, krukor, flintaskärvor och andra föremål kan historiska frågetecken ges en förklaring. Ett annat sätt att tolka hur jordbruket bedrivits längre tillbaka i tiden är att studera äldre kartor.

Figurer utritade på ången på en gammal skifteskarta
Avritning: Marie Odenbring Widmark, Regionmuseum Västra Götaland

Redskap för jordbruket

De tidiga jordbruksredskapen var enkla skärverktyg av flinta.

För att bereda jorden användes länge en så kallad årder. Årdern rispar jorden och är föregångaren till plogen, den används bäst på lätta och torra jordar. Det var ingen likformig utveckling från årder till plog över hela landskapet, olika jordar krävde olika redskap och årder användes i många bygder kanske så långt som in på 1800-talet.

En 1800-talsstudie från Bohuslän berättar att plog, harv, vält, hacka, spade och klubba var åkerbruksredskap som användes frekvent. Anmärkningsvärt är att på Orust och Tjörn användes dock bara hacka enligt skribenten.

Flintskära

Demonstrationsodling av Speltvete på Dingle Naturbruksgymnasium
Foto: Lars Olrog, Hushållnings-sällskapet/Dingle Naturbruksgymnasium

Olika spannmålssorter

Vetets historia

Jordbruk har bedrivits i Sverige i ca 6000 år och under denna tid har man använt sig av många olika sorters spannmål. Våra fyra vanligaste sädeslag är havre, vete, korn och råg. Historiskt sett har kornet dominerat med drygt tre fjärdedelar av produktionen och vetet varit den minst vanliga grödan och utgjort enbart ett par procent av all spannmål som odlats.

Vete var ofta ett tecken på att man hade det lite bättre ställt. I många bygder hade vanligt folk sällan råd att äta bröd bakat på vete utan där var det vanligare med råg- eller kornbröd.

Vete finns i tre huvudformer; enkorn, emmer och brödvete och alla dessa finns i flera varianter. Enkornsvete har man funnit spår av från så långt tillbaka som för 11 000 år sedan.

I Sverige har man odlat vete sedan äldre stenåldern, alltså för 3000-4000 år sedan. Emmervete är ca 7000 år gammalt och består av en korsning mellan enkornsvete och ett gräs.

Speltvete är en korsning mellan emmervete och ett gräs och är ursprunget till de vanligaste vetesorterna idag. Spelt är den robustaste av alla vetesorter och tål både mycket regn och tunga jordar.

Havrens betydelse

Västsvrige har i jämförelse med andra områden i Sverige haft ovanligt mycket havreodling under historisk tid. Den traditionen kan bero på en ovanligt tidig introduktion i jämförelse med övriga delar av landet. Havren började troligen odlas i Västsvrige redan under slutet av romersk järnålder, vilket är år 0 till år 400 e Kr.

Under 1800-talets första hälft fick jordbruket ett kraftigt uppsving tack vare en ökad export av havre. Detta var särskilt märkbart i delar av Dalsland där havreodlingen kom att påverka hela bygden. Bönderna fick det bättre ställt och investerade sitt kapital bland annat i nya byggnader, de så kallade dalslandsstugorna uppfördes under denna period. Havren gick på export till London och dess hästdragna droskor. Järnvägen mellan Uddevalla och Borås gick under namnet Havrebanan.

Riket illustrerad karta från Strömstad från 1695. Landsvägen står utskrivet och man ser kyrkan, bebyggelsen i staden, bergen, havet, öarna och åkermarken däremellan. Lantmäteriets kartarkiv

Det går att läsa ut mycket av det äldre kartmaterialet. Genom att studera hur gårdesgårdarna ligger på kartan går det att se vilket trädssystem byn hade (en- två- eller tresäde) och vilka gårdar som hade gemensamt brukande.

Triticum spelta eller speltvete